

Ақтөбе облысы
мәдениет, архивтер
және құжаттама
басқармасы

**«ӘБІЛҚАЙЫР ХАН: ҚОЛБАСШЫ, БИЛЕУШІ
ЖӘНЕ САЯСАТКЕР»**

Халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдар
ЖИНАҒЫ

Ақтөбе облысының әкімдігі
Ақтөбе облысының мәдениет,
архивтер және құжаттама басқармасы
Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейі
Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ресей Федерациясындағы Халықаралық «Қазақ тілі»
орталығының өкілдігі (Орынбор қ.)

**«ӘБІЛҚАЙЫР ХАН: ҚОЛБАСШЫ, БИЛЕУШІ,
ЖӘНЕ САЯСАТКЕР»**

Халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының материалдар
жинағы
(2023 жыл 11–12 қазан)

Ақтөбе, 2023

Акимат Актюбинской области
Управление культуры,
архивов и документации Актюбинской области
Актюбинский областной историко-краеведческий музей
Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова
Представительство Международного центра «Қазақ тілі»
в Российской Федерации (г.Оренбург)

**«ХАН АБУЛХАИР:
ПОЛКОВОДЕЦ, ПРАВИТЕЛЬ, ПОЛИТИК»**

Сборник материалов международной
научно-практической конференции
(11–12 октября 2023 года)

Актобе, 2023

УДК 94 (574)
ББК 63.3 (5Каз)
Э20

ISBN 978-601-08-3710-2

Редакциялық алқа / Редакционная коллегия:

Дүйсенғали М.Н. – Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің директоры (редакциялық алқа төрағасы) / директор Актюбинского областного историко-краеведческого музея (председатель редакционной коллегии).

Бекназаров Р.А. – Қ. Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің Ғылым және инновациялар жөніндегі проректоры, т.ғ.д., доцент / Проректор по науке и инновациям Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова, д.и.н., доцент

Избасарова Г.В. – Қ. Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің Тарих және дінтану кафедрасының меңгерушісі, т.ғ.д., профессор / Заведующая кафедрой истории и религиоведения Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова, д.и.н., профессор

Жауапты редакторлар / Ответственные редакторы:

Шалманова А.Б. – Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің ғылыми қызметкері/научный сотрудник Актюбинского областного историко-краеведческого музея.

Уразова А.Б. – Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің ғылыми қызметкері/научный сотрудник Актюбинского областного историко-краеведческого музея.

«Әбілқайыр хан: қолбасшы, билеуші, саясаткер». Халықаралық ғылыми-төңірібелік конференциясының материалдар жинағы. – Ақтөбе, 2023 – б / «Хан Абулхаир – полководец, правитель, политик». Сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Ақтөбе, 2023. – с.144

Жірнаққа Әбілқайыр ханның 330 жылдығына арналған «Әбілқайыр хан – қолбасшы, билеуші, саясаткер» халықаралық ғылыми-төңірібелік конференциясы қатысушыларының мақалалары енгізілді. Баяндамаларда XVIII ғ. Қазақ хандығының тарихы, Әбілқайыр ханның саяси қызметі, қазақтардың көрші халықтармен қарым-қатынасы көрініс тапты.

Конференция материалдары тарихшыларға, оқытушыларға, студенттерге және XVIII ғ. Қазақ хандығының тарихы мен Әбілқайыр ханның тұлғасына қызығушылық танытатын қауымға қызықты болады.

В сборнике представлены материалы статей участников Международной научно-практической конференции «Хан Абулхаир – полководец, правитель, политик», посвященной 330-летию со дня рождения хана Абулхаира.

В докладах получили отражение такие аспекты как история Казахского ханства в XVIII в., политическая деятельность хана Абулхаира, взаимоотношения казахов с соседними народами.

Материалы конференции будут интересны историкам, преподавателям, студентам, и всем, интересующимся историей Казахского ханства XVIII в. и личностью хана Абулхаира.

Рецензенттер / Рецензенты:

Исмагулов У.Ш. – тарих ғылымдарының докторы, Қ. Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің профессоры / доктор исторических наук, профессор Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова

Молен А.Т. – тарих ғылымдарының кандидаты, Қ. Жубанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің доценті / кандидат исторических наук, доцент Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова

«ӘБІЛҚАЙЫР ХАН: ҚОЛБАСШЫ, БІЛЕУШІ, ЖӘНЕ САЯСАТКЕР»

Халықаралық ғылыми-төңірібелік конференциясының материалдар жинағы
(2023 жылғы 11–12 қазан)

«ХАН АБУЛХАИР: ПОЛКОВОДЕЦ, ПРАВИТЕЛЬ, ПОЛИТИК»

Сборник материалов международной научно-практической конференции
(11–12 октября 2023 года)

«Nobel» баспаханасында басылды.

Ақтөбе қаласы, Чернышевский көшесі, 134. Тел.: 53-60-20.

г. Ақтөбе, 2023 г., отпечатано в типографии «Nobel», 144 стр., кал.рус.

АЛҒЫ СӨЗ

Сайын далада тұлпарлар дүбірімен өмірі күрес пен тартыста өткен Әбілқайырдың алдында елдің амандығы мен жердің тұтастығын сақтап қалу міндеті тұрды. Халықты ауызбіршілікке шақырып, еркін елдің ерлерін қасына ерткен батыр қалың қолымен жаудың сағын сындырып, кейін пегіндірді. Арыстандай айбатты, жүректі қолбасшы, қайтпас, қайсар мінезді Әбілқайыр хан Қазақ халқы үшін маңызы бар шайқастарда үлкен жеңіске жетуі – кейінгі ұрпақ үшін үлгі-өнеге.

Жинақта жалпы Отанымыздың аумалы-төкпелі уақытында батыл шешім шығарып, жауларына қасқая жауап беріп, терезесі тең мәмілегерлік саясат жүргізген Әбілқайыр ханның тарихи тұлғасына қатысты «ақтандақтарға» жаңаша көзқараста мақалалар ұсынылып отыр.

Әбілқайыр ханның тарихи тұлғасы төңірегінде аз еңбектер жазылған жоқ. Әр кезеңнің тарихшылары мен зерттеушілері оның іс-әрекеті мен ұстанған саясатына өз заманына лайық баға берген еді. Дегенмен де бұл басылымда ел тағдырына қатысты көптің алдына шығып, ақылдылық, көрегендігі мен көсемдігі арқасында ұлан байтақ Қазақ даласын сыртқы жаулардан қорғап қалған дулығалы дала перзентінің еңбегіне жана деректер арқылы шынайы бағалар берілген.

Әбілқайыр ханның өмірлік жолын зерделеуде оның жары, ақылшысы, алтын күрсақты ана атанған Бопай Сүйіндікқызы туралы еске алмай кетпейміз. Бопай ханымның деректерде есімінің қалуы Әбілқайыр ханның атын өшірмей, ісін қолдап, қоғамдық маңызы бар мәселелерге араласуынан болатын. Сондықтан болар келген елшілер мен хаты жеткен көрші мемлекеттердің билеушілері Бопайдың алғырлығы мен ақылына тамсанған.

Конференцияның материалдар жинағында тарихи тұлғаның өміріне қатысты ғалымдар тарапынан ұсынылған тың деректер мен ой-тұжырымдар Әбілқайыр ханның тарихи бейнесін әрі қарай тереңірек зерделеуге мүмкіндік береді деп сенеміз.

Құрметпен, редакциялық алқа

ПРЕДИСЛОВИЕ

На просторах бескрайних степей, где проходили постоянные распри и противостояния, перед Абулхаиром стояла задача сохранить благополучие народа и целостность земли. Призывая народ к единению, лидер, сплотивший вокруг себя людей, своей воинственной мощью подавлял волю врага. Абулхаир-хан – сильный, смелый, непоколебимый, напористый полководец, одержавший победы в битвах, имеющих важное значение для казахского народа, является примером для будущего поколения.

В сборнике представлены статьи с новыми взглядами к «белым пятнам», касающиеся исторической личности Абулхаир-хана, который в непростое время принимал смелые решения, противостоял врагам и проводил равноправную политику.

Об исторической личности Абулхаир-хана написано немало трудов. Историки и исследователи различных периодов давали соответствующую оценку его деятельности и политике. В данном издании, на основании источников даны высокие оценки труду сына Великой Степи, который благодаря своему интеллекту, дальновидности и лидерству, смог защитить казахскую степь от внешних врагов.

Изучая жизненный путь Абулхаир-хана, нельзя не упомянуть о его супруге, мудрой советчице, надежной опоре и матери наследников Бопай ханым. Ее имя сохранилось в источниках благодаря тому, что она продолжила вести дела Абулхаира и решала вопросы общественного значения. Ее умом и решимостью восхищались послы и правители соседних государств.

Надеемся, что представленные в сборнике материалы конференции новые материалы, источники и идеи ученых, касающиеся жизни выдающейся личности, позволят глубже изучить исторический образ Абулхаир-хана.

С уважением, редакцияльная коллегия

МАЗМУНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

Аминев З.Г. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СРЕДНЕВЕКОВЫХ КАЗАХСКИХ И БАШКИРСКИХ ЭПОСОВ: «КУЗЫЙ-КУРПЯС И МАЯНХЫЛЫУ» И «ИДУКАЙ И МУРАДЫМ» («ИДЕГЕ»)	8
Ахмет А.Қ. КЕСМАҒАМБЕТОВ БОПАЙ ХАНЫМ ЖӨНІНДЕ	21
Бексұлтанов А.Ә., Жантекенов А.С. ӘБІЛҚАЙЫР ХАН — ДАРЫНДЫ ҚОЛБАСШЫ, МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ, ДИПЛОМАТ-САЯСАТКЕР	31
Васильев Д.В. ХАН АБУЛХАИР В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ РОССИЙСКО-КАЗАХСКИХ ОТНОШЕНИЙ	34
Джансугурова Л.Б. ОТ ПОИСКОВ МОГИЛЫ АБУЛХАИР-ХАНА ДО МАСШТАБНЫХ ПАЛЕОГЕНЕТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ	44
Ескалиев С.А. ӘБІЛҚАЙЫР ХАН ТҮЛҒАСЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	54
Жақсығалиев Ж.Ж. ӘБІЛҚАЙЫР ХАН ТАРИХЫНЫҢ АҚИҚАТЫ АЙТЫЛДЫ МА?	65
Исин А.И. ӘБІЛҚАЙЫР ХАННЫҢ ХАТЫ ЖӘНЕ ХVІІІ ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ЖАЗБА ТІЛІНІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	77
Кадырбаев А.Ш. ТРЕТЬЯ ПРИСЯГА АБУЛХАИР-ХАНА НА «ВЕРНОСТЬ» РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ В 1742 ГОДУ	87

Лапин Н.С. РАННИЕ ПОСОЛЬСКИЕ СВЯЗИ ХАНА АБУЛХАИРА С РОССИЕЙ (1710-е— 1720-е гг.).....

Тепкеев В.Т. ХАН АБУЛХАИР И КАЛМЫЦКО-КАЗАХСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В 1720-Е ГОДЫ

Ужкенов Е.М. ПРИСЯГА АБУЛХАИР ХАНА: О ЧЕМ МОЛЧАТ ИСТОЧНИКИ?

Шотанова Г.А. ЛИЧНОСТЬ АБУЛХАИР-ХАНА ПО СВИДЕТЕЛЬСТВАМ СОВРЕМЕННИКОВ: НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА ИСТОЧНИКИ